

Continu Onderzoek Burgerperspectieven

Kwalitatieve verkenning onder burgers

Verkenningsthema: Representativiteit en responsiviteit

17 mei 2024 – versie 1

Projectnummer SCP: 201865006.028.076

Projectnummer MARE: 2024039

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	2
2.	Onderzoeksverantwoording	3
2.1	Opzet en uitvoering van het onderzoek	3
2.2	Interpretatie rapportage	3
2.3	Context onderzoek	3
3.	Resultaten	5
3.1	Impressie gesprekken	5
3.2	De stemming over Nederland	6
3.3	Huidige situatie responsiviteit overheid/ politiek	7
3.4	Verwachtingen ten aanzien van volksvertegenwoordigers	13
3.5	Verwachtingen ten aanzien van een nieuw kabinet	18
3.6	Wensen ten aanzien van volgend onderzoek	20
4.	Slotbeschouwing	22
	Bijlage 1 – Gespreksleidraad	24
	Bijlage 2 – Respondentoverzicht	28

1. Inleiding

Aanleiding en achtergronden

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) voert sinds 2007 het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) uit. Dit onderzoek heeft tot doel ontwikkelingen in persoonlijke en maatschappelijke zorgen van Nederlanders te volgen en te analyseren. Door middel van kwartaalenquêtes en verdiepend kwalitatief onderzoek worden ontwikkelingen in perspectieven van burgers gevolgd.

Met ingang van 2022 wordt het kwalitatieve onderzoek uitgevoerd door Verian (voorheen Kantar Public) in samenwerking met onderzoeksbureau MARE.

De algemene onderzoeksvraag voor de groepsgesprekken is door het SCP als volgt geformuleerd:

Wat zijn de maatschappelijke zorgen van Nederlanders?

Naast deze telkens terugkerende onderzoeksvraag wordt elk half jaar op basis van actuele maatschappelijke ontwikkelingen een aantal specifieke onderzoeksthema's toegevoegd.

In april 2024 is als thema het volgende verdiepingsthema aan de orde gesteld: *representativiteit en responsiviteit*.

Dit rapport beschrijft de onderzoeksresultaten van de vier groepsgesprekken die Verian/ MARE op 23 en 25 april 2024 in respectievelijk Amsterdam en Arnhem heeft uitgevoerd. Hoofdstuk 2 geeft een verantwoording van de opzet en de uitvoering van het onderzoek. In hoofdstuk 3 gaan we in op de bevindingen rond het thema. Tot slot vatten we in hoofdstuk 4 de belangrijkste bevindingen samen. Afsluitend zijn in de bijlage de gespreksleidraad en het respondentenoverzicht opgenomen.

2. Onderzoeksverantwoording

2.1 Opzet en uitvoering van het onderzoek

Verian/ MARE heeft op 23 en 25 april 2024 vier groepsgesprekken gevoerd in respectievelijk Amsterdam en Arnhem. In overleg met het SCP is besloten om de vier groepen algemeen publiek naar opleiding in te delen:

Groep 1 Amsterdam: algemeen publiek, 18 t/m 74 jaar (t/m mbo)

Groep 2 Amsterdam algemeen publiek, 18 t/m 74 jaar (hbo-plus)

Groep 3 Arnhem: algemeen publiek, 18 t/m 74 jaar (t/m mbo)

Groep 4 Arnhem: algemeen publiek, 18 t/m 74 jaar (hbo-plus)

Binnen de vier groepen is een spreiding nagestreefd naar geslacht, gezinssituatie, dagelijkse bezigheden (beroep) en leeftijd.

De selectie van de deelnemers is uitgevoerd via het Verian panel (NIPObase). Uit het panel is een gestratificeerde steekproef getrokken waarbij geselecteerd is op woonplaats en spreiding is aangebracht naar leeftijd, geslacht en opleidingsniveau. Een willekeurige selectie van relevante panelleden uit de regio Amsterdam en Arnhem kreeg een email met een uitnodiging voor deelname aan het onderzoek. In totaal stuurden we 4.242 (1.937 in Amsterdam en 2.305 in Arnhem) uitnodigingen waarop 259 panelleden zich aanmeldden voor deelname. Met inachtneming van de criteria ten aanzien van leeftijd, geslacht en dagelijkse bezigheden is een selectie gemaakt. Vanwege uitval van respondenten in Amsterdam en Arnhem in de groep t/m mbo-opgeleiden is een in marktonderzoek gespecialiseerd selectiebureau gevraagd aanvullend drie deelnemers te werven.

In totaal hebben 32 personen deelgenomen aan de gesprekken. Een overzicht van de achtergrondgegevens van de deelnemers is opgenomen in bijlage 2.

De gesprekken zijn gevoerd aan de hand van een gesprekspuntenlijst die in overleg met het SCP is opgesteld (zie bijlage 1). Alle vier de groepsgesprekken hebben twee uur in beslag genomen.

De groepsgesprekken zijn gevoerd op de onderzoekslocatie van MARE in Amsterdam en een locatie in Arnhem. Drie onderzoekers van het SCP hebben de gesprekken in een andere ruimte simultaan gevolgd via een gesloten tv-circuit.

2.2 Interpretatie rapportage

Kwalitatief onderzoek stelt ons in staat inzicht te verkrijgen in opvattingen van mensen en de achterliggende verklaringen daarvan. Deze vorm van onderzoek is open en exploratief en gaat uit van wat de deelnemers zelf ter sprake brengen. Bij kwalitatief onderzoek gaat het om het beschrijven van de diversiteit aan opvattingen en niet om de frequentie waarmee bepaalde uitspraken worden gedaan.

De resultaten uit dit kwalitatieve onderzoek zijn niet generaliseerbaar naar de groepen zoals zij voorkomen in de samenleving. Wel geven ze een beeld van de opvattingen die leven onder burgers over de onderscheiden thema's. Opgenomen citaten dienen ter illustratie; de citaten van deelnemers zijn cursief aangegeven.

2.3 Context onderzoek

Ten tijde van het onderzoek waren er diverse zaken nadrukkelijk in het nieuws, waaraan soms werd gerefereerd in de groepsgesprekken. Een bloemlezing uit de media:

- De jaarlijkse Staat van het Onderwijs is gepubliceerd door de Onderwijsinspectie. Daarin wordt gesteld dat één op de vijf scholen een onvoldoende haalt. Het niveau van Nederlandse scholen ligt steeds vaker onder het vereiste niveau. De onderwijsinspectie maakt zich zorgen dat de onderwijscrisis geen rol lijkt

te spelen in de kabinetsformatie, zeer tegen de zin in van deze organisatie. Hier wordt tegenin gebracht door de informateurs dat onderwijs wel degelijk onderwerp van gesprek is.

- De extra beveiligingsmaatregelen bij de dodenherdenking op de Dam op 4 mei werpen de vraag op of dit niet juist protest gaat uitlokken in plaats van dat het dit zal voorkomen.
- Wetsvoorstel voor het aanpakken van woekerhuren en in te grijpen in de vrije huurmarkt lijkt op een Kamermeerderheid te kunnen rekenen. Het gaat om de Wet betaalbare huur, waarin bij een deel van de vrije sector van de huizenmarkt het puntenstelsel wordt ingevoerd op basis waarvan de huur mag worden bepaald. Met dit voorstel kunnen woekerprijzen voor huurders met een middeninkomen harder aangepakt worden.
- Het kabinet laat verschillende vormen van demonstraties en andere acties tegen het licht houden. Vooral snelwegblokkades, bezoeken bij politici thuis waarbij de privacy in het geding is en acties die de nationale veiligheid kunnen schaden zoals Koranverbrandingen worden onder de loep genomen. Activisten reageren verdeeld hierop.
- Artsen slaan alarm met vaccinatiecampagne. Artsen en patiëntenorganisaties slaan alarm om de lage vaccinatiegraad in Nederland. Met de campagne Beneden Peil willen ze zorgverleners bewust maken van hun rol hierin. Ook willen ze mensen die twijfelen voorzien van informatie over vaccineren.
- Arnhem lost schulden af van bewoners in 'armste wijk van het land'. Het gaat om een experiment. De gemeente gaat schulden aflossen van zo'n 50 huishoudens in de wijk Immerloo. Deze staat bij het CBS bekend als het armste postcodegebied van Nederland.
- Bij de formatie ligt een voorstel op tafel om de gang van zaken rondom asiel als 'crisis' te benoemen, waarmee vergaande maatregelen mogelijk worden. Zoals een tijd geen asielvragen meer in behandeling nemen.
- Uitgaven aan wapens wereldwijd enorm gestegen. Door de toename van het aantal internationale conflicten is de stijging van wereldwijde uitgaven aan wapens het grootst in 15 jaar.
- Het strafproces tegen oud-president Trump gaat van start maandag 23 april.
- Vanzelfsprekend krijgen de ontwikkelingen in de oorlogen in Oekraïne en Gaza ook ruimschoots aandacht in de verschillende media.

3. Resultaten

3.1 Impressie gesprekken

Onderstaand geven we per groep een korte sfeerimpressie van de gesprekken in Amsterdam en Arnhem. Alle groepen waren compleet met acht deelnemers per groep.

In het algemeen:

In deze meting staat het thema 'representativiteit en responsiviteit' centraal. Het blijkt dat de voorgelegde stellingen op behoorlijk wat reacties kunnen rekenen, waarbij opvalt dat de t/m mbo opgeleiden met meer emotie uiten dat ze het gevoel hebben dat er niet echt naar hen wordt geluisterd, terwijl hbo-plus opgeleiden hier én minder last van hebben én dit ook als een min of meer onhaalbare wens opvatten. En dat kleurt de wijze waarop de gesprekken verlopen: bij de t/m mbo opgeleiden worden de standpunten met veel meer betrokkenheid en persoonlijke ervaringen geuit. De hbo-plus opgeleiden uiten zich meer afstandelijk over het thema, ook al blijkt dat dit hen soms ook persoonlijk raakt. Er wordt enigszins een scheidslijn getrokken tussen Den Haag en de rest van Nederland door deelnemers in Arnhem; vooral de t/m mbo opgeleiden refereren soms aan een te Randstedelijke blik van de overheid. Een gemeenschappelijke deler in de gesprekken is dat er een oproep wordt gedaan aan een nieuw kabinet om meer samen te werken in plaats van het huidige elkaar vliegen afvangen en tegenwerken.

Specifiek per focusgroep:

t/m mbo opgeleiden Amsterdam

De sfeer in de groep is in het begin wat terughoudend, maar dat verandert al snel. Men bevestigt opmerkingen van elkaar door instemmend te knikken en een paar deelnemers stellen aanvullende vragen aan anderen. Dit gebeurt door het hele gesprek heen.

Verder blijkt toch wel een gevoelige snaar te worden geraakt met het thema, want de groep is vrijwel unaniem van mening dat de overheid onvoldoende weet wat er leeft onder de bevolking en dat de politiek onvoldoende opkomt voor belangen voor mensen zoals zij. In de voorbeelden die ze aandragen om hun standpunten kracht bij te zetten blijkt dat ze veelal voorbeelden uit hun eigen leven en uit hun directe omgeving aanhalen. En duidelijk is ook dat hen dat raakt; ze voelen zich niet gezien. Een paar deelnemers geven aan niet zo bezig te zijn met 'de politiek' en om die reden zich wat neutraal op te stellen. Ze kunnen zich echter goed vinden in de algemene groepsstemming. Zoals altijd is een aantal deelnemers heel enthousiast in het naar voren brengen van hun meningen en zij moeten wat worden afgeremd om de rest voldoende aan bod te laten komen.

Al vanaf het begin is er een sfeer dat door de overheid meer wordt gekeken naar het buitenland, Europa, de belangen van vluchtelingen en minder naar de belangen van hen als 'gewone' Nederlandse burgers. Sommigen zoeken de nuance op en refereren aan de Tweede Wereldoorlog of dat de Rusland zo maar bij ons aan de grens kan staan en dat om die reden het ook belangrijk is om vluchtelingen toe te laten of wapeninvesteringen te doen. Alles bij elkaar genomen is echter de overheersende indruk dat ze het gevoel hebben dat er te weinig naar hen, hun kinderen en ouders wordt omgekeken.

Hbo-plus opgeleiden Amsterdam

Ook in deze groep is de sfeer in het begin terughoudend, maar in tegenstelling tot de eerste groep blijft dit zo gedurende het gesprek. De deelnemers formuleren hun meningen en indrukken bedachtzaam. Er is in de groep een sfeer merkbaar dat men het thema meer benadert als een 'interessant' gespreksonderwerp dan dat het thema hen persoonlijk raakt. Ze zijn meer aan het analyseren wat er volgens hen eventueel ten grondslag ligt aan 'het niet luisteren' door de overheid of hoe de overheid ingericht zou moeten zijn. Desgevraagd komen ze wel met voorbeelden aanzetten, maar deze zijn iets minder ingegeven door

persoonlijke ervaringen; ze stellen zich begripvoller op ten aanzien van de overheid en politici; deze kunnen het niet voor iedereen goed doen. Ze zijn bezorgd over het klimaat, de woningnood, mensen die tussen wal en het schip vallen. Maar het blijft ook op afstand.

T/m mbo opgeleiden Arnhem

De groep raakt voorafgaand aan het gesprek al met elkaar aan de praat en stralen een gemoedelijke en geïnteresseerde houding uit. En deze sfeer blijft gedurende het gesprek, ondanks het feit dat de meningen van sommige deelnemers diametraal tegenover elkaar staan over bijvoorbeeld de omgang met asielzoekers, maar ook over het al dan niet terecht stoppen met Zwarte Piet. Het wordt dan wel even spannend, maar men blijft met elkaar in gesprek en verhardt niet. Eigenlijk vinden ze dat ze als groep laten zien hoe de omgangsvormen in de politiek meer zouden mogen zijn: gericht op samenwerken in plaats van tegenover elkaar staan en elkaar onheus bejegenen.

Een paar deelnemers zijn erg enthousiast en willen hun mening graag kwijt, maar ze staan ervoor open om af en toe afgeremd te worden, zodat anderen hun zegje kunnen doen. Iedereen blijft betrokken gedurende het gesprek. Tekenend voor hun enthousiasme is ook dat enkele deelnemers de website van het SCP in hun notitievelde van de telefoon opnemen, zodat ze eventueel het nog te verschijnen bericht kunnen doorlezen.

Hbo-plus opgeleiden Arnhem

Er is een deelnemer in de groep die veel aan het woord wil komen en breder de discussie aan wil gaan over de politiek. Hij wordt wel afgeremd zowel door de groep, die bijvoorbeeld noemt dat het niet de gestelde vraag was, alsook door de moderator. Daardoor komt iedereen wel aan bod en kan zijn/haar stem laten horen. De sfeer in de groep is verder vriendelijk, deelnemers gaan met elkaar het gesprek aan en laten weten als ze ergens op een andere manier over denken. Net zoals de hbo-plus groep in Amsterdam, hebben ze niet zozeer het idee dat ze niet gehoord worden door de overheid. Desondanks komen ze wel met een aantal persoonlijke voorbeelden waarin ze vinden dat de overheid niet genoeg opkomt voor belangen voor mensen zoals zij. Er zijn ook deelnemers die zelf actief zijn in de gemeentelijke politiek wat hen zeer betrokken maakt; ze geven voorbeelden op welke manier geluisterd wordt naar burgers op lokaal niveau, maar waarin gelijk wordt aangegeven dat weinig mensen daar gebruik van maken.

3.2 De stemming over Nederland

Aan het begin van het gesprek is allereerst bij deelnemers nagegaan welke onderwerpen hen bezighouden, denkend aan Nederland nu en in de toekomst. Zoals gebruikelijk is er meer aandacht voor datgene waar men zich zorgen over maakt of ontevreden over is dan datgene waar men tevreden over is. Een paar onderwerpen blijken dominant: woningnood, immigratie en toenemende intolerantie/ polarisatie. In alle groepen is de woningnood in Nederland voor iedereen een heet hangijzer, of het nu gaat om het momenteel geen woning kunnen vinden, hoge huren, noodgedwongen met huisgenoten moeten wonen of het vooruitzicht dat eigen kinderen in de toekomst niet op zichzelf kunnen gaan wonen of dat men zelf op gevorderde leeftijd niet naar een kleinere woning kan. Het is een probleem dat eenieder op de een of andere manier raakt en zorgen baart.

Opvallend is wel dat in de t/m mbo opgeleide groepen vervolgens onmiddellijk de relatie wordt gelegd met immigratie als een van de oorzaken die dit probleem verergert, omdat Nederland 'te vol' wordt. En dan speelt een gevoel van onrechtvaardigheid mee, doordat volgens hen vluchtelingen niet eerlijk worden verdeeld over Europa en dat ze in Nederland bevoordeeld worden bij woningtoewijzing ten opzichte van in Nederland geboren en getogen burgers. Bij hbo-plus opgeleiden horen we immigratie niet zozeer terug; zij noemen vooral een toenemende intolerantie/ polarisatie en het klimaat als onderwerpen die hen bezighouden. Zorgen over het klimaat zijn niet te horen in de t/m mbo opgeleide groepen. De oorlog in

Oekraïne en in Gaza wordt alleen in Amsterdam genoemd door de hbo-plus opgeleiden als onderwerp dat hen bezighoudt, niet in de overige groepen.

“Toen mijn zoon 18 werd hebben we hem ingeschreven bij Woningnet en toen kregen we een brief van: houd er rekening mee dat de wachttijd 10 tot 20 jaar is. [...] En dan denk ik: ja, hij is hier geboren, ik woon hier al 50 jaar en als Amsterdammer word je eigenlijk een beetje... ja, je maakt geen kans hier.” (t/m mbo Amsterdam)

“Ik ben bijna 30 en ik woon met een huisgenoot. Dus ja, dat zegt wel iets over de woonproblematiek denk ik.” (hbo+ Amsterdam)

“Het leeft ook in de samenleving van, mijn eigen kinderen kunnen niet een woning krijgen, hè we wonen al 50 jaar in Nederland, maar mensen die binnenkomen als statushouder, die krijgen met voorrang een woning en in steden als Utrecht staan die gewoon bovenaan de wachtlijst en dat is niet eerlijk.” (t/m mbo Amsterdam)

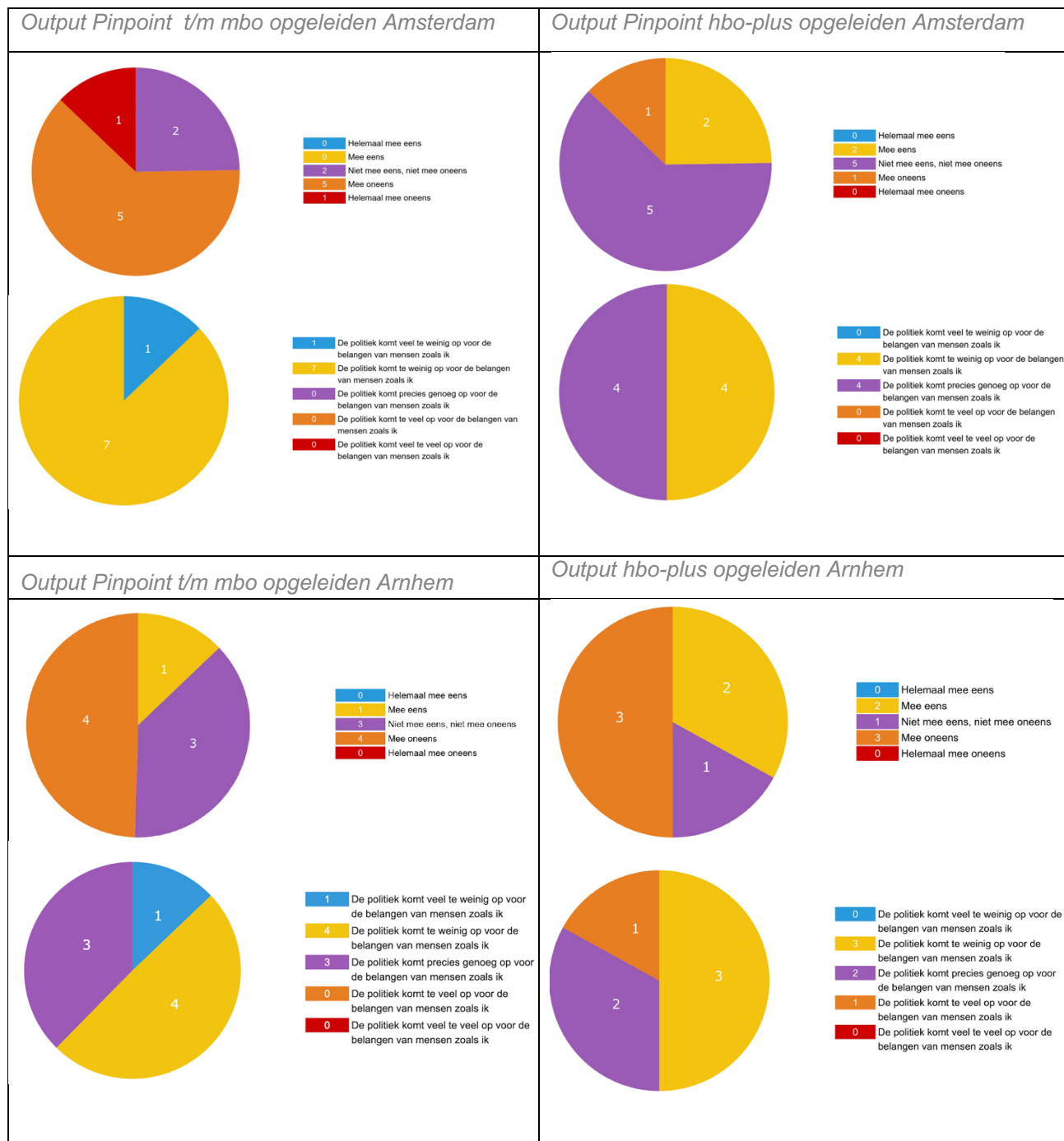
“Ik maak me wel een beetje zorgen over de polarisatie. En klimaat, maar dat hoort ook een beetje bij woningen, daar maak ik me als jonge Nederlander ook zorgen om. Ik merk echt, in mijn omgeving is het zo dat vrienden van mij zelfs twijfelen om kinderen te nemen omdat dat dus eigenlijk niet meer kan.” (hbo+ Arnhem)

Gevraagd naar wat er goed gaat in Nederland levert in de t/m mbo groep in Amsterdam alleen een verdere uiteenzetting op wat er niet goed gaat. In de hbo+ groepen levert het een aantal zaken op, zoals de welvaart hier ten opzichte van andere landen, het feit dat we in een democratie leven. Maar dan gaat het alweer snel over zaken die minder worden zoals de gezondheidszorg en de krapte op de arbeidsmarkt.

3.3 Huidige situatie responsiviteit overheid/ politiek

Vervolgens is bij deelnemers nagegaan wat hun houding is ten aanzien van het zich ‘gehoord voelen’ door de overheid/ politiek. Dit hebben ze gedaan door eerst individueel aan te geven in hoeverre de overheid weet wat er leeft onder de bevolking en of ze vinden dat de politiek genoeg opkomt voor de belangen van mensen zoals zij. Vervolgens hebben deelnemers een toelichting gegeven op hun antwoorden en is hierover verder groepsgewijs doorgepraat.

Onderstaand zijn de antwoorden weergegeven van de vier groepen.

Vraag: De overheid weet wat er leeft onder de bevolking. Daar ben ik helemaal mee eens, mee eens, niet mee eens, niet mee oneens, niet mee eens, helemaal mee oneens

Vraag: Vind je dat de politiek genoeg opkomt voor de belangen van mensen zoals jij? Antwoordmogelijkheden: veel te weinig, te weinig, precies genoeg, te veel, veel te veel

Er vallen een paar dingen op in de antwoorden van deelnemers. De t/m mbo opgeleide deelnemers zijn vrij stellig van mening dat de overheid niet weet wat er leeft onder de bevolking, in Amsterdam het meest nadrukkelijk. De hbo-plus opgeleide deelnemers zijn wat meer verdeeld en nemen vaker een neutrale positie in.

In lijn hiermee vinden de t/m mbo-opgeleiden overwegend dat de politiek te weinig voor hun belangen opkomt, de hbo-plus opgeleiden neigen eerder naar precies genoeg of te weinig.

Hoe motiveren de deelnemers hun indrukken?

Wel/niet weten wat er leeft te maken met bestuurslaag, de gepercipieerde (on)wil en (on)vermogen

De mate waarin de overheid wel of niet weet wat er leeft onder de bevolking wordt aan diverse zaken afgemeten. Hierbij blijkt overigens, zoals van tevoren al werd vermoed, dat de overheid en politiek als termen door elkaar heen worden gebruikt. Er wordt eerder onderscheid gemaakt tussen lokale overheid/ politiek en landelijke overheid/ politiek dan tussen overheid en politiek.

Degenen die vinden dat de overheid *wel* weet wat er leeft onder de bevolking, meten dit af aan onderzoek dat wordt gedaan onder de bevolking, aan het feit dat politici zich zullen informeren. Weten wat er leeft hoeft wat hen betreft ook niet in te houden dat er iets mee wordt gedaan, omdat dat niet altijd mogelijk is. Bij hbo+ opgeleiden komt een kritische houding ten opzichte van burgers naar voren: dat er soms ook weinig geduld is bij burgers, dat men wil dat er (te) snel iets wordt gedaan met problemen die spelen en dat dat niet als realistisch wordt gezien.

Degenen die zich *neutraal* hebben uitgelaten, motiveren dit op verschillende manieren. Enerzijds zien sommigen dat er wel degelijk een besef is wat er leeft onder de bevolking, maar betekent dit nog niet dat er wat mee gebeurt. Anderen hebben het gevoel dat de overheid op sommige punten wel oog heeft voor wat er leeft, op andere punten niet. Verder blijkt ook dat er onderscheid wordt gemaakt tussen bestuurslagen: de landelijke politiek staat verder af van het leven van alledag, terwijl lokale politici of mensen werkzaam bij uitvoeringsorganisaties meer weten wat er speelt, omdat ze er directer mee worden geconfronteerd. En daar dan ook meer naar handelen. In Arnhem wordt door t/m mbo-opgeleiden opgemerkt dat de aandacht in de politiek vooral uitgaat naar de Randstad en veel minder naar de rest van Nederland.

Degenen die vinden dat de overheid *geen of te weinig* oog heeft voor de bevolking verbinden dit aan te weinig handelende opstelling van de overheid: het niet aanpakken van grote problemen zoals armoede, stikstof, het aardbevingsgebied, de toeslagenaffaire. Maar ook dat er soms sprake is van niet willen luisteren, omdat dit niet goed uitkomt of haaks staat op bepaald beleid. T/m mbo-opgeleiden in Amsterdam voegen daar nog aan toe dat politici zich verschuilen achter regelgeving opgelegd door Europa, maar dat ze geen idee hebben wat de gevolgen ervan zijn. En dat lang niet alle landen in Europa zich zo volgzzaam opstellen als Nederland, wat hen een doorn in het oog is. Hbo-plus opgeleiden stellen dat de politiek de kous op de kop heeft gekregen met de verkiezingsuitslag, omdat hieruit blijkt dat mensen gestemd hebben op partijen die hen het gevoel geven naar hen te luisteren.

“Ik denk dat ze wel weten wat er leeft, maar ik denk niet dat er altijd naar gehandeld wordt kan worden. Ik denk niet dat je alles kan vastpakken om alles op te lossen. Er moeten wel keuzes worden gemaakt. Dan weet je wel wat er leeft. Dat gevoel heb ik.” (t/m mbo Arnhem)

“We hebben iets van 27 bushaltes door het dorp en we krijgen er straks drie tramhaltes voor terug. Zeven jaar geleden hebben we met een hele grote groep voor het gemeentehuis geageerd daartegen, geprotesteerd. [...] Nou ja, ik denk dat het allemaal achterklap en dat soort werk is en dan denk ik van: we hebben ons best gedaan en nu na zeven jaar worden er mensen wakker...[...] Maar dan denk ik, ja weet je,

ik kan me er nu niet meer druk om maken, want zeven jaar geleden heb ik mijn zegje gedaan om het zo maar te zeggen. Laat maar gaan.” (t/m mbo Amsterdam)

“Ik denk dat de politiek wel erg op de Randstad gericht is en dat is natuurlijk maar een klein gedeelte van Nederland. Wel het dichtstbevolkte gedeelte, maar ik heb altijd het gevoel gehad dat als je kijkt naar de landelijke overheid dat het een beetje grachtengordelpolitiek is.” (t/m mbo Arnhem)

Er worden diverse situaties aangedragen die duidelijk maken dat de overheid weinig oog heeft voor de bevolking en dit betreft vaak situaties uit het persoonlijke leven of de directe omgeving van vooral t/m mbo opgeleide deelnemers:

- Geen huishoudelijke hulp krijgen terwijl er wel recht op is;
- uitkeringen onvoldoende verhogen met stijgende prijzen (boodschappen, energie, huur);
- inspraakactiviteiten die geen resultaat opleveren (buslijnen die verdwijnen, metrostation dat niet wordt geopend);
- kinderen van deelnemers die bij ouders moeten blijven wonen;
- ervaringen met uitkeringsinstanties waar deelnemers nul op het rekest krijgen.

Daarentegen zijn sommige vooral hbo-plus opgeleiden vrij positief over lokale politiek, omdat hun ervaring is dat er wel wordt geluisterd naar stadsgenoten door de lokale politiek/ overheid; bijvoorbeeld met het plaatsen van fietsenrekken op verzoek, de lokale aanpak van armoede in zowel Amsterdam met gratis ov in de zomer, gratis bibliotheekbezoek en het initiatief in Arnhem ten aanzien van een aantal huishoudens (red.: is in de onderzoeksperiode aandacht voor in de media). Ook geven hbo-plus opgeleiden in Amsterdam aan dat er zoveel maatschappelijke problemen spelen dat keuzes maken noodzakelijk is, waardoor het onmogelijk wordt om met ieders belangen rekening te houden. Tegelijkertijd ontbreekt het overzicht, omdat politici op hun eigen werkterrein zitten en daardoor het overzicht missen.

“In aansluiting op wat (...) zei, dat iedereen zit op z’n eigen eiland. Ik denk dat dat het grootste probleem is, niemand heeft meer het overzicht. Dus aan de ene kant zeg je, oké we gaan Natura 2000 gebieden aanwijzen dat moet, klimaat is heel erg belangrijk, terwijl je helemaal niet beseft dat als je op zo’n klein stukje grond zit, dat er dan heel veel gebieden omheen gaan wegvallen, omdat je die stikstofneerslag niet kan hebben, dat dat heel veel impact heeft op de woningbouw, en het lijkt wel of niemand het hele plaatje ziet, en dat we dan steeds verrast worden van, oh nee, dit kan ook niet. Ja, we willen boeren uitkopen, ja, nee, dat is eigenlijk staatssteun, oh ja, dat kunnen we eigenlijk niet. En dan doen we beloftes die niet waargemaakt kunnen worden, omdat dat gewoon niet kan, en dan raakt de bevolking teleurgesteld. Ja, er moet wel iemand nog wel het zicht hebben op het totaalplaatje en volgens mij is dat weg.” (hbo+ Amsterdam)

“Ze kunnen gewoon niet alles doen. De politiek of de overheid kan niet alle problemen oplossen, dan zijn onze verwachtingen een beetje irreëel. Ik heb zelf in de lokale politiek gezeten, mijn vrouw zit er nu in, nou die zijn ontzettend druk, die worden zwaar onderbetaald voor het werk dat ze doen en die weten donders goed wat er leeft. Die weten dat heel wat beter dan de gemiddelde Nederlander. En dat is lokaal. En in Den Haag, ja dat staat een beetje te ver van mij af en die hebben ook een heel ambtenarenapparaat en ik heb een vermoeden dat die er een behoorlijk goed beeld van hebben. Beter dan wij. Maar ja, ze kunnen niet alle problemen oplossen. Iets weten is één, maar het allemaal kunnen oplossen, ze kunnen niet toveren.” (hbo+ Arnhem)

Sommige deelnemers baseren hun indrukken meer op wat ze in de media tegenkomen en dan vooral in televisieprogramma’s of op sociale media. Enkele deelnemers hebben het in dit verband over het optreden van politici, bewindspersonen in de media of politieke debatten waar niet zozeer een wens tot samenwerken uit spreekt voor het landsbelang, maar eerder het profileren van de eigen standpunten.

“Want 150 Kamerleden die elke dag weer 20 moties aannemen om een leuke scoop te hebben in het land en te doen alsof die motie wat betekent. Die motie betekent helemaal niks. Dus wij hebben met z'n allen even lekker verontwaardigd gedaan. En ondertussen gaat er heel veel tijd zitten in moties, in Kamervragen voor de Bühne, onderling gepolariseerd, in plaats van het werken aan de echte problemen. En die echte problemen kosten tijd. En we schuiven het alleen maar voor ons uit. En dan zit er weer maar vrij kort een kabinet. De verwachting is toch ook dat als we een kabinet krijgen, hoelang gaat dit blijven zitten met elkaar zonder ruzie.” (hbo+ Amsterdam)

‘Gewone’ mensen en mensen met (financiële/ psychische) problemen onvoldoende gehoord

Het opkomen voor belangen van mensen zoals zijzelf levert eenzelfde wisselend beeld op: t/m mbo-opgeleiden zijn hier pessimistischer over dan hbo-plus opgeleide deelnemers, maar uiteindelijk komt het erop neer dat de meeste deelnemers vinden dat er te weinig voor hun belangen wordt opgekomen. De hbo-plus opgeleiden stellen het meeste dat er precies genoeg wordt opgekomen voor hun belangen. Dit relateren ze aan de eigen omstandigheden die ze als vrij goed beoordelen, zeker in het licht van de grote maatschappelijke problemen zoals klimaat, huisvesting, toekomstige generaties. Ze uiten een gevoel dat er niet meer dan nu gedaan wordt voor hun belangen hoeft te worden opgekomen en dat het van belang is om met belangen van iedereen rekening te houden. Dat is volgens een aantal van hen ook de werking van de democratie; dat partijen niet standpunten kunnen doorduwen maar compromissen moeten sluiten. Zo geeft een deelnemer het praktische voorbeeld dat ze zelf geen problemen heeft en dat ze het goed vindt dat het vakantiegeld voor lagere inkomens dit jaar hoger uitvalt en het vakantiegeld voor hogere inkomens juist lager. En ook dat er een energietoeslag is voor mensen met weinig inkomen.

Degenen die vinden dat er *te weinig* voor hun belangen wordt opgekomen, hebben vaak de indruk dat er weinig oog is voor hun omstandigheden. Maar ze trekken het ook breder, want dan hebben ze het bijvoorbeeld over zichzelf als mensen met een uitkering of woonachtig in huurwoningen die een hoge energierekening hebben, omdat de verhuurder geen energiebesparende maatregelen neemt. Of over een onbetrouwbare overheid die de studiefinanciering heeft afgeschaft en studenten in het vertrouwen van 0% rente op de studieschuld een hoge studieschuld is aangegaan en inmiddels wel rente over de schuld moet betalen en vanwege de hoge studieschuld een veel lagere hypotheek kan krijgen.

Gevraagd naar groepen waar *(te) weinig rekening* mee wordt gehouden, denkt men aan:

- ouders/ ouderen die onvoldoende zorg krijgen;
- kinderen/ jongeren met een huisvestingsprobleem;
- mensen met een uitkering, in armoede;
- mensen met psychi(atri)sche problemen door wachtlijsten in de ggz;
- daklozen;
- mensen die geconfronteerd worden met discriminatie: vanwege seksuele geaardheid, geslacht, afkomst, religie (t/m mbo en hbo+ Amsterdam);
- mensen buiten de Randstad (Arnhem t/m mbo);
- mensen die geen studiefinanciering hebben gekregen (hbo+ Arnhem).

Het gaat dan om mensen die niet het leven kunnen leiden dat ze zouden willen leiden en onvoldoende steun ontvangen van de overheid volgens de deelnemers. T/m mbo-opgeleiden denken dan vaak aan zichzelf als representanten van mensen met een uitkering, in een huurhuis met hoge lasten, met ouders met gezondheidsproblemen en kinderen die niet op zichzelf kunnen wonen. Hbo-plus opgeleiden betrekken het deels op zichzelf, geven tegelijkertijd aan dat ze zich in een vrij comfortabele positie bevinden, maar kunnen ook geen geschikt huis vinden of voorzien een onvervulde zorgbehoefte in de toekomst voor zichzelf of hun ouders.

In de groepen in Arnhem wordt aandacht gevraagd voor het belang van ‘de stille meerderheid’ en dat de overheid misschien te veel rekening houdt met de belangen van de kleine minderheid die protesteert en

aandacht opeist. Of snel een podium krijgt in de media en daarmee steun krijgt. Hbo-plus opgeleiden in Arnhem trekken het nog verder door en hebben het over 'onbenut potentieel' dat de overheid laat liggen, bijvoorbeeld met mensen die best meer uren willen werken of meer willen doen voor het land.

"Ik heb ook het idee, maar dat is misschien een vertekend beeld, dat het ook in de media steeds meer aandacht krijgt van, je bent of links of rechts. Maar eigenlijk is een beetje het midden ..., ook op politiek gebied zeg maar lijkt dat middengebied een beetje vager te worden en is het net alsof degenen die het hardste roepen aan beide kanten worden gehoord. En het gematigde middengeluid hoor je steeds minder. Terwijl ik denk dat de meeste mensen in Nederland toch wel in het midden zitten en niet aan de linker- of rechterkant." (hbo+ Arnhem)

Gevraagd naar groepen waar (te) veel rekening mee wordt gehouden, levert een wisselender beeld op. Er is overeenstemming over 'mensen met geld, de rijken, maar verder lopen de groepen uiteen:

- asielzoekers, krijgen woning en geld (t/m mbo Amsterdam);
- expats met belastingvoordelen (t/m mbo Amsterdam);
- door marktwerking: top 100 van bedrijven, zakenwereld, buitenlandse investeringsmaatschappijen (hbo+ Amsterdam);
- succesvolle 'witte mannen' (hbo+ Amsterdam).

Deelnemers hebben veelal de indruk dat hun ideeën, over naar wie er te weinig of te veel wordt geluisterd door de overheid, wel zullen overeenkomen met andere Nederlanders. Hierbij wordt de verkiezingsuitslag aangehaald om dit te bekrachtigen. Want, zo is de redenatie, de PVV heeft zo veel stemmen gekregen doordat heel veel mensen het gevoel hebben dat er niet naar hen wordt geluisterd, uit ontevredenheid. En er wordt gesteld dat sommige groepen met heel uitgesproken meningen en belangen sneller in de media te zien en horen zijn: ze komen op voor het eigen belang.

"Ik denk wel hetzelfde. Vrienden en zo zeggen dat ook allemaal. Mijn familie, vrienden, mensen die ik buiten spreek, op het werk, die hebben ook allemaal deze issues waar ze tegenaan lopen." (t/m mbo Amsterdam)

"Als je op tv kijkt, dan krijg je het gevoel dat er niet naar hen geluisterd wordt. En die mensen, wat jij net zei, krijg je alleen maar die mensen te horen die vinden dat er niet naar hen geluisterd wordt, bij de boeren of die mensen uit Groningen of toeslagen." (hbo+ Amsterdam)

Als deelnemers zelf het gevoel hebben dat er te weinig naar hen wordt geluisterd, roept dat verschillende gevoelens op. De een heeft het over 'oneerlijk', de ander over 'er in je eentje voor staan', de volgende over 'moedeloos', iemand juist over 'strijdbaar' en weer een ander over 'genaaid'. De emoties zijn heftiger voor degenen die het gevoel hebben dat de overheid/ politiek weinig oog heeft voor hen en niet zozeer voor hun belangen opkomt en dan uit eigen ervaring spreken (zoals uitkeringsgerechtigden, woningzoekenden, met een grote studieschuld). Dit betreft dan ervaringen die hen in het dagelijks leven raken, omdat ze (of hun kinderen) geen betaalbare woning kunnen vinden of omdat ze in een strijd verwikkeld zijn geweest over een uitkering of geprotesteerd hebben tegen de verschraving van het openbaar vervoer in hun omgeving.

"Ik knok al jaren voor mijn rechten bij de overheid. Verschillende partijen aangeschreven. De gemeenteraad van (naam gemeente) heeft partijen aangeschreven namens mij. Er wordt niets, maar dan ook niets mee gedaan. Dan heb ik het over mezelf, maar ik weet, alleen uit mijn omgeving al, dat er vier mensen in precies dezelfde situatie zitten als ik. Word ik daar wel eens moedeloos van? Ja!" (t/m mbo Arnhem)

Het is de taak van de overheid/ politiek om belangen van het volk/ de samenleving te behartigen

Aan het eind van dit blok is deelnemers gevraagd waarom ze het belangrijk vinden dat de overheid/ politiek naar hen luistert. Men is unaniem van mening dat dit 'de taak' is van de volksvertegenwoordiging; 'ze' zijn aangesteld/ gekozen om de belangen van het volk c.q. de samenleving te dienen. Hier wordt nog aan toegevoegd dat degenen die werkzaam zijn bij de overheid/ politiek betaald worden van belastinggeld. Hbo+ opgeleiden vinden het ook een taak van de overheid om prioriteiten te stellen en keuzes te maken, waarbij rekening wordt gehouden met de belangen van een zo groot mogelijk deel van de samenleving. Juist de overheid moet dit doen, omdat mensen individueel de neiging hebben om alleen voor de eigen belangen op te komen. Er wordt nog fijntjes aan toegevoegd door een hbo-plus opgeleide deelnemer dat dat de betekenis is van het woord 'democratie', namelijk geregeerd door het volk. En om de taak goed uit te kunnen voeren moet er voeling worden gehouden met het volk en geluisterd worden naar wat er leeft.

"Omdat ze pretenderen dat ze er voor ons zijn. [...] Ja, wij hebben hen gekozen. Ze moeten voor onze belangen opkomen, daar is de overheid voor zou je denken." (t/m mbo Arnhem)

3.4 Verwachtingen ten aanzien van volksvertegenwoordigers

Vervolgens is ingegaan op de vraag wat er nodig is om ervoor te zorgen dat er geluisterd wordt door de overheid/ politiek. Dit is in drie van de vier groepen nagegaan (alleen hbo+ Amsterdam niet).

De ideeën hierover lopen uiteen. Er wordt aangegeven dat het stemrecht belangrijk is en dat je dat moet gebruiken, maar tegelijkertijd wordt er ook twijfel geuit in hoeverre of en in hoeverre dat betekent dat er iets wordt gedaan met je stem. Wordt in de ene groep (t/m mbo Arnhem) gesteld dat degenen die op de PVV hebben gestemd uiteindelijk niet worden gehoord, omdat Wilders geen premier zal worden en hij z'n ideeën moet afzwakken, in een andere groep (hbo-plus Arnhem) wordt aangegeven dat in de lokale politiek goede voorbeelden zijn van het luisteren naar de bevolking en dat dit navolging zou verdienen voor de landelijke politiek, maar dat het vaak ontbreekt aan de wil van mensen om zelf in actie te komen. Terwijl dat wel als een belangrijke voorwaarde wordt gezien om kenbaar te maken waarnaar geluisterd moet worden door de overheid/ politiek. T/m mbo-opgeleiden in Amsterdam willen graag resultaten zien dat er omgekeken wordt naar de bevolking en benadrukken dat er meer aandacht moet zijn voor het eigen volk in plaats van aandacht voor het buitenland. Ook doet een enkeling een oproep tot de mogelijkheid zelf een burgemeester te kiezen of een bindend referendum in te voeren.

"Als je je meer focust op het eigen land en kijkt wat er gebeurt, daar hadden we het net over, weten ze wat zich afspeelt. Het is veel blablabla, maar het is eigenlijk meer mooi overkomen naar de rest van de wereld, wij Nederland steunen jullie, maar moet je niet eerst met je eigen land beginnen? Zorgen dat het met jouw land goed gaat, heel egoïstisch en dan... Er ging laatst weer miljarden naar wapens, nou dan denk ik: hoe dan?" (t/m mbo Amsterdam)

"Laatst een bezoek gehad van een staatssecretaris in ons ziekenhuis, en natuurlijk wordt zo'n bezoek georganiseerd en er wordt een aantal dingen getoond, maar ze hebben ook heel specifiek gevraagd van, we willen graag wat weten op dat vlak. En dan wordt er ook wel gekeken van, wie kan daar iets over vertellen. En dat dan de betrokkenheid eigenlijk wel heel groot is van die mensen, dat ze echt op zoek zijn van, wat speelt er nou eigenlijk? Maar ook daar, je moet het dan wel vertellen, het is niet alleen van, ze moeten naar ons luisteren, je moet dan ook wel je verhaal gaan doen. Het moet van twee kanten komen." (hbo+ Arnhem)

Politici: goede intenties, maar vaak te veel bezig met eigen gewin en de waan van de dag

Vervolgens is ingegaan op de oordeelsvorming over politici in Nederland. Waaraan wordt hun functioneren afgemeten en wat doet een goede politicus? Alvorens hier met elkaar over in gesprek te gaan, hebben deelnemers aangegeven met behulp van een rapportcijfer hoe tevreden ze zijn over politici in Nederland.

Output Pinpoint t/m mbo opgeleiden Amsterdam	Output Pinpoint hbo-plus opgeleiden Amsterdam
GEMIDDELDE 4.06	GEMIDDELDE 5.13
Output Pinpoint t/m mbo opgeleiden Arnhem	Output hbo-plus opgeleiden Arnhem
GEMIDDELDE 5.56	GEMIDDELDE 5.5

Vraag: We willen graag weten hoe tevreden je bent over politici in Nederland. Wil je dat aangeven met behulp van een rapportcijfer tussen de 1 en 10?

Politici ontvangen geen voldoende van de deelnemers gemiddeld genomen. En de t/m mbo-opgeleiden in Amsterdam zijn het meest negatief gestemd. Maar er is ook behoorlijk wat variatie te zien in de gegeven cijfers.

Welke motivaties liggen ten grondslag aan de oordelen over politici?

De meeste deelnemers hebben de indruk dat de intenties van politici over het algemeen goed zullen zijn en dat ze Kamerlid worden met het voornemen om iets te bewerkstelligen voor het land. Want – zo wordt geredeneerd – het is een zware baan en politici werken hard, hebben soms te maken met bedreigingen. Maar de ene politicus is de andere niet en dat maakt het voor sommigen (vooral hbo+ opgeleiden) lastig om tot één cijfer te komen voor alle politici. Politici die in positieve zin eruit springen zijn bijvoorbeeld Rob Jetten vanuit z'n motivatie om iets aan klimaat te doen en bereidheid om over oude partijstandpunten heen te stappen, Willem Drees vanwege zijn bemoeienis met de invoering van de AOW in Nederland, Robbert Dijkgraaf die een prestigieuze positie aan Princeton opgeeft voor een ministerspost in Nederland, Sylvana Simons die zich inzet voor excuses voor het slavernijverleden, Renske Leijten en Pieter Omtzigt die zich hard hebben gemaakt in de Toeslagenaffaire. Politici die hart hebben voor hun zaak en voor Nederland en zich hiervoor hard maken en inspinnen, al dan niet met resultaat.

Daarentegen worden er ook veel negatieve eigenschappen verbonden aan politici. Zo zouden ze te veel uit zijn op eigen gewin, scoren voor de Bühne/ het eigen electoraat, te veel bezig met de waan van de dag wat uitmondt in het profileren van zichzelf en minder het landsbelang voor ogen hebben. En daarmee worden volgens deelnemers de problemen niet opgelost die wel een oplossing nodig hebben. Ook wordt politici een gebrek aan samenwerken verweten en een manier van omgaan met elkaar die bepaald niet hoort bij de voorbeeldfunctie die politici te vervullen hebben. Politici die in negatieve zin eruit springen volgens enkele deelnemers zijn Thierry Baudet die met zijn ego bezig is, Frans Timmermans die te veel de linkse ideologie propageert en te weinig oog heeft voor het landsbelang, Wilders die geen leden heeft in zijn partij en verschillende gezichten laat zien in de formatie (behoudender in de onderhandelingen, maar heel uitgesproken op X).

“Ik heb een 4 gegeven omdat ze het met goede intenties doen. Maar hoe ze elkaar behandelen, die verharding onderling, die zie je terug in de maatschappij. Dat wordt overgenomen, of andersom.” (t/m mbo Arnhem)

“Het is echt wel een hondenbaan, het is echt kei en keihard werken. Dus ik heb er wel alle geloof in dat de meeste politici die er rondlopen dat ook wel echt doen om ons als bevolking of volk verder te brengen. Alleen de manier waarop ze dat doen en dat het toch inmiddels wel heel erg gaat over scoren, het opnieuw verkozen kunnen worden, vooral dat spel. Wat maakt dat de langetermijnvisie en de problematiek daar minder ... “ (hbo+ Amsterdam)

“Ik vind het heel knap hoe sommige politici van allerlei kleuren toch een onderwerp op de kaart kunnen zetten wat daarvoor misschien niet genoeg aandacht kreeg. Daar hoeft je het niet mee eens zijn of oneens te zijn. Je hebt Sylvana Simons, daar kan je van vinden wat je wil. Maar ze het wel voor elkaar gekregen dat er excuses zijn voor het slavernijverleden.” (hbo+ Amsterdam)

De ideale politicus gaat het land in, werkt samen, heeft oog voor het algemene belang en lost problemen op
Gevraagd naar wat politici zouden moeten doen, levert een wensenlijstje op dat niet verrassend is, gezien het voorgaande. Want een ideale politicus/a:

- gaat het land in om te horen hoe burgers denken, loopt mee om de uitvoering van beleid te ervaren;
- werkt samen en zet het landsbelang voorop;
- voegt de daad bij het woord en lost de grote problemen in Nederland op;
- gedraagt zich fatsoenlijk en is een voorbeeld voor burgers;
- besteedt meer aandacht aan Nederland en minder aan het buitenland (vooral t/m mbo opgeleiden).

Een politicus/a die luistert naar de bevolking gaat naar buurthuizen en gaat na welke problemen mensen hebben en is minder op talkshows te zien; dit laatste wordt eerder als profileren gezien dan als uitleg geven over het beleid. Ook is er oor voor ervaringsdeskundigen en worden burgers onder andere via onderzoeken gevraagd naar hun mening. In de t/m mbo opgeleide groep in Amsterdam wordt met enige verbazing gesproken over het feit dat besluitvorming over steun aan Oekraïne met wapenleveranties heel snel gaat, terwijl het oplossen van de Toeslagenaffaire al jaren duurt en nog steeds niet voor elkaar is. Dat doet voor hen afbreuk aan het vertrouwen in de overheid/ politici.

Iets wat in hbo-plus groep in Amsterdam naar voren komt is dat politici geen beloften moeten doen waar ze zich niet aan kunnen houden, omdat bijvoorbeeld Europese regelgeving leidend is; daarmee doen ze in feite valse beloften. En opvallend, in een hbo-plus groep gaat het verwachtingspatroon ten aanzien van politici spontaan vergezeld met een verwachting ten aanzien van een actieve houding van burgers. Want het kan niet zo zijn dat burgers niks doen; zij moeten politici/ de overheid voorzien van input en daarmee het mogelijk maken dat de overheid luistert naar de bevolking.

“Het zijn allemaal politieke partijen. Die zitten nu continue allemaal tegen elkaar in te strijden. Ze hebben allemaal een eigen programma. Als je daar eens naar kijkt: wat heb jij in je programma en jij? De meeste stemmen willen dit, dan gaan we daar eerst naar kijken. De minste stemmen willen andere dingen, daar kunnen we ook naar kijken. Maar ze luisteren helemaal niet naar elkaar.” (t/m mbo Arnhem)

In een paar groepen hebben deelnemers zich uitgelaten over de vraag of Nederland er anders had uitgezien als politici beter hadden geluisterd naar burgers. Deze blijkt moeilijk te beantwoorden. In de t/m mbo opgeleide groep in Amsterdam wordt als voorbeeld de toestroom van immigranten genoemd. Daar had Nederland waarschijnlijk niks aan kunnen doen vanwege Europese regelgeving. Maar in beide groepen in Arnhem wordt gesteld dat als de overheid/ politiek eerder naar signalen had geluisterd van ambtenaren en burgers het aardbevingsschandaal in Groningen en de toeslagenaffaire misschien wel had kunnen worden voorkomen.

Bij het verder doorpraten over de gewenste opstelling van politici is de deelnemers een stelling voorgelegd:

Bij het stemmen over een wetsvoorstel in de Tweede Kamer moeten Tweede Kamerleden:

1. Zelfstandig hun eigen standpunten volgen, los van de groep die ze vertegenwoordigen
2. Zich laten leiden door hun gezonde verstand en opkomen voor het algemene belang
3. Zich regelmatig op de hoogte houden van de voorkeuren van hun kiezers en in lijn met die voorkeuren stemmen.

Met welk standpunt kunnen de deelnemers zich het meest verenigen?

Standpunt 3 krijgt de meeste steun (12 x), gevolgd door 2 (8 x) en 1 (3 x). Waarbij opvalt dat een aantal deelnemers (5 x) zich het best zou kunnen vinden in een combinatie van 2 en 3.

In lijn met de eerder geuite standpunten is men het meest voorstander van een Tweede Kamerlid dat contact houdt met de kiezersgroep en in lijn met die voorkeuren stemt. Degenen die zich het minst gehoord voelen (t/m mbo groep in Amsterdam) zijn hier het meest fervent voorstander van (6 van de 8). Het komt erop neer dat je je dan het meest gelegen laat liggen aan de kiezers die op je hebben gestemd. Ook wordt gesteld dat je dan met de burgers denkt in plaats van dat je vóór de burgers denkt.

Degenen die voor standpunt 2 zijn, motiveren dit dat het algemene belang leidend zou moeten zijn, omdat dat de meeste garantie geeft voor een standpunt waar de meeste burgers mee gediend zijn. Bovendien wordt daarmee naar verwachting meer de langere termijn betrokken bij het stemmen in plaats van de waan van de dag. Door de hbo-plus groep in Amsterdam worden wel vraagtekens gezet bij het 'algemene belang'. Want dat kan verschillend worden ingevuld, bijvoorbeeld een gelijkmatiger verdeling van de welvaart in Nederland of eerder het bedrijfsleven belastingvoordeel bieden waarmee Nederland een aantrekkelijk vestigingsland wordt.

Het gezonde verstand spreekt aan vanuit het niet klakkeloos volgen van de partijlijn, maar juist de mogelijkheid om je als Tweede Kamerlid door eigen afwegingen en/ of contact met kiezers tot een ander standpunt te bekennen en dit volgend te stemmen. Want, zo blijkt, de fractiediscipline is meerdere deelnemers een doorn in het oog, zeker als het niet volgen ervan tot consequentie heeft dat Tweede Kamerleden zich afsplitsen van de partij en daarmee de versplintering in de Tweede Kamer verder doorvoeren. Tweede Kamerleden zouden meer vrijheid moeten hebben binnen hun fractie is hun gedachte. Degenen die een combinatie voorstellen van standpunt 2 en 3 doen dit, omdat hiermee zowel het luisteren naar de burgers/ kiezers wordt gerealiseerd als dat het gezonde verstand en algemene belang worden gediend. Want, zo wordt gesteld, het luisteren is ook van belang om daarmee kiezers het gevoel te geven dat ze worden gehoord. Bovendien kun je daarmee allerlei standpunten horen waaronder misschien minderheidsstandpunten die wel relevant zijn om mee te nemen en niet alleen maar het algemene belang.

Als argument voor standpunt 1 wordt aangevoerd dat het belangrijk is dat politici eigen afwegingen maken en daarbij heeft men vooral voor ogen dat niet het partijstandpunt hoeft te worden gevolgd.

“Ze moeten zich echt zeker laten leiden door het gezond verstand. En ze moeten op de hoogte zijn van wat de kiezer doet. Maar je kunt niet alleen in lijn van je kiezers stemmen, want dan krijgen we hetzelfde als we nu hebben. Wat je nu hebt is het oude kabinet, die zijn het allemaal met elkaar eens. De andere partijen hebben niets meer te zeggen in die hele Kamer. En als je na algemeen belang kijkt en je kijkt ook naar wat je kiezers willen en je gebruikt je gezond verstand, dan kom je denk ik met alle politieke partijen een heel eind verder.” (t/m mbo Arnhem)

“Ik vind dat zij er staan om hun kiezers te vertegenwoordigen, dus dan moet je daar ook rekening mee blijven houden. Ik kan me voorstellen dat als je dat niet vaak genoeg doet, je op ene gegeven moment kan afwijken van dat belang van die kiezers, dus als je dan een eigen weg inslaat, zou het ook de verkeerde weg kunnen zijn bijvoorbeeld.” (t/m mbo Amsterdam)

Burgers hebben een rol, maar deze is lastig realiseerbaar en vertrouwen in responsiviteit is niet groot
Desgevraagd geven deelnemers aan dat burgers een rol hebben in het laten weten van hun ervaringen en/of standpunten aan de overheid/ politiek. Sowieso is er een houding merkbaar dat zonder een actieve bijdrage van burgers het voor politici wel heel moeilijk wordt om het luisteren naar de bevolking gestalte te geven. De meest genoemde manieren waarop dat volgens hen kan gebeuren, zijn:

- *gebruik maken van je stemrecht.* Dat wordt wel als de minimale inspanning gezien. Daar geen gebruik van maken betekent dat er niet geklaagd mag worden over de politiek die niet zou luisteren.
- *Demonstreren.*
- *Naar inspraakavonden gaan, gemeenteraadsvergaderingen, lid worden van wijkplatform*
- *Lid worden van politieke partij.* Dit heeft volgens sommigen het bezwaar in zich dat er kosten aan verbonden zijn, voor anderen dat het moeilijk is om je echt tot één partij te bekennen.
- *Handtekeningenacties, petities ondertekenen.*
- *Brieven, mails sturen aan gemeenteraadsleden, burgemeester, Tweede Kamerleden.*
- *Kamerdebatten kijken om daarmee te luisteren naar verschillende standpunten en je blik breder te maken dan alleen het eigenbelang.*
- *Buurtinitiatieven ondersteunen en aan bijdragen.*

Een aantal deelnemers heeft zich actief opgesteld door een handtekeningenactie te organiseren tegen het wegbezuinigen van openbaar vervoer in het dorp, een petitie te ondertekenen, naar een inspraakavond in de wijk te gaan, lid te worden van een wijkplatform, actief te zijn in een politieke partij. De ervaringen hiermee zijn niet zo positief in de zin dat deze deelnemers vaak het gevoel hadden dat er niks werd gedaan met acties, dat ze geen feedback kregen of dat er niet werd geluisterd. Een enkeling daarentegen heeft juist positieve ervaringen met het schrijven van brieven aan een Tweede Kamerlid en aan een burgemeester. Dus behalve de actie op zich om een bepaald standpunt kenbaar te maken, is het van groot belang dat mensen het gevoel krijgen dat er daadwerkelijk iets mee gebeurt. Ofwel dat het resultaat oplevert ofwel dat er uitleg wordt gegeven waarom er geen rekening wordt gehouden met hun protest/ actie.

"In een wijkplatform gaan zitten. Heb ik ook gezeten twee jaar lang. Kun je in conclaaf met wie uitgenodigd wordt van de politieke partijen of de wethouder. Maar ik ben erachter gekomen dat het niet werkt. (red: gestopt) Ja, puur omdat er met de input die wij gaven totaal niets werd gedaan. Dat is een stem die je kan uitbrengen, dan heb je wel inspraak, maar het is te kleinschalig." (t/m mbo Arnhem)

"Ik heb zelf ook dingen gezien, dan wordt er ergens iets georganiseerd van, wat vinden de mensen van de wijk? En dan komen er vijf mensen opdagen. Voor de politici die de tijd nemen om daarnaartoe te komen, want raadsleden zijn inderdaad zwaar overbelast, is dat zeer frustrerend. Voor de wethouder die er is, is het ook niet leuk. En als je later dan hoort van, ja ze luisteren toch niet ... Ja, het spijt me, maar als jij niks zegt kunnen ze je niet horen en kunnen ze dus ook niet naar je luisteren. Dus zorg ervoor dat je in ieder geval gehoord kúnt worden. Schrijf brieven, stuur e-mails, er zijn zoveel mogelijkheden." (hbo+ Arnhem)

Want gevraagd naar redenen dat mensen zich niet actief opstellen, wordt als dominant argument naar voren gebracht dat mensen niet het gevoel zullen hebben dat ze invloed hebben; ofwel door ervaring opgedaan ofwel door het beeld dat ze ervan hebben. Verder wordt als reden naar voren gebracht dat werkzame mensen geen tijd hebben, omdat het vaak om tijdsintensieve acties gaat. Maar ook dat mensen zich misschien niet capabel voelen om zich actief op te stellen, een brief te schrijven; dit veronderstelt toch een zekere taalvaardigheid en zelfvertrouwen. Sommige deelnemers weten niet welke mogelijkheden er zijn om je mening te laten horen.

"Ik denk ook gelijk van: sommige mensen zijn niet heel goed in brieven schrijven, vinden dat ook lastiger, kunnen dat niet overzien en zouden dat dus niet doen. Of überhaupt weinig vertrouwen van: wat doen ze er

*eigenlijk mee? Ik vind het heel fijn om te horen dat erop wordt gereageerd, dus ik ga dat denk ik ook doen.
Maar ik dacht: dat heeft helemaal geen zin.” (hbo+ Arnhem)*

Welke manieren zijn er dan om met een geringe tijdsinvestering te zorgen dat politici beter kunnen luisteren? Er worden verschillende suggesties gedaan:

- Bekend maken hoe je je mening kunt geven, in welke gremia.
- Politici kunnen zich aan de hand van lezersreacties in kranten/ op nieuwssites op de hoogte stellen, maar ook door het volgen van consumentenprogramma's als Radar en Kassa.
- Jeugd kennis laten maken met het belang van politiek in het onderwijs en politici scholen laten bezoeken om mening te horen van de jeugd.
- Politici gaan op werkbezoek bij verschillende sectoren (zorg, onderwijs) en raken zo bekend met wat er speelt in een sector.
- Meer contact en uitwisseling tussen landelijke en lokale politici om voeling te krijgen met wat er in de hele land speelt i.p.v. voornamelijk in de Randstad.

Van belang hierbij is dat er vanuit de overheid/ politiek wordt gecommuniceerd over de opgedane meningen en uitleg wordt gegeven waarom hier wel of niet iets mee wordt gedaan. Dit zou in positieve zin kunnen bijdragen aan een gevoel bij burgers dat er iets met hun input gebeurt.

3.5 Verwachtingen ten aanzien van een nieuw kabinet

Gedurende de groepsgesprekken is de formatie nog in volle gang. Gevraagd is welke problemen als eerste moeten worden aangepakt door een nieuw kabinet. Belangrijk speerpunt dat een nieuw kabinet moet meenemen, is voor eenieder de woningnood. Verder worden er accenten gelegd. In de Amsterdamse groepen wordt de zorg als een belangrijk agendapunt genoemd. De t/m mbo opgeleide groepen vinden dat er paal en perk gesteld moet worden aan de instroom of dat deze op zijn minst gereguleerd moet worden. En de hbo-plus opgeleide groepen stellen dat het klimaat en stikstofproblematiek heel veel aandacht verdienen.

Het vertrouwen dat de politiek de problemen kan oplossen is niet heel groot. De t/m mbo opgeleide groepen vinden dat er te veel aandacht uitgaat naar de EU en dat de politiek in Den Haag zich regelmatig zou 'verschuilen' achter EU-regelgeving, terwijl andere landen hier veel vrijer mee omgaan.

Ook is er niet veel vertrouwen dat er door een nieuw kabinet meer geluisterd zal worden naar burgers. Want politici zijn meer bezig met zichzelf, deelnemers hebben niet het gevoel dat er iets wezenlijks zal veranderen.

*“Wat jij zegt: er worden vaker dingen geroepen: dat zijn de afspraken binnen de EU en daar hebben we ons als Nederland aan te houden. Wat [R7] zegt: dat is raar want in Frankrijk wordt gezegd: wegwezen, jullie mogen hier niet naar binnen. En in Nederland moet alles maar binnen kunnen komen want de EU zegt ...”
(t/m mbo Arnhem)*

Een nieuw kabinet moet meer luisteren, daadkrachtig zijn en problemen oplossen en samenwerken

We hebben de deelnemers gevraagd de tekst op te schrijven die ze zouden willen meegeven aan een nieuw kabinet, met als vraagpunten: hoe kan een kabinet beter luisteren en wat moeten ze doen?

Onderstaand de reacties. Opvallend is dat de meeste deelnemers echt de moeite nemen om uitgebreid hun wensen kenbaar te maken. En ook dat er wel een paar gemeenschappelijke delers uit te halen zijn. Zo zijn deelnemers van mening dat de overheid/ politiek meer het land in moet gaan om in gesprek te gaan met burgers en met lokale overheden en daarbij het algemene belang voor ogen moeten houden. Ook wordt er een oproep gedaan om meer samen te werken en daadkrachtig op te treden. Verder vinden t/m mbo-

opgeleiden dat de instroom van asielzoekers moet worden ingedamd en dat de belangen van Nederland(ers) voorop moeten staan. Hbo-plus opgeleiden voegen er nog aan toe dat het belangrijk is om te communiceren met burgers zowel in het luisteren als in het uitdragen van beleid, en waar dit op is gebaseerd.

Onderstaand zijn de antwoorden van deelnemers per vraag weergegeven.

1. Wat zou je een nieuw kabinet willen meegeven: hoe kunnen ze beter luisteren?	2. Wat zou je een nieuw kabinet willen meegeven: wat moeten ze doen?
<i>t/m mbo opgeleiden Amsterdam</i> • Luister meer naar de burgers/ luister beter naar de burgers. Dat ze naar zichzelf kijken -> zelfreflectie. Wat kan ik beter doen voor de burgers? Ga vaker het gesprek aan met burgers, 'gewone mensen'. Ga naar ziekenhuizen, verzorgingstehuizen, basisscholen, ga de straat op. Vraag de mening aan burgers-> wat speelt er? • Daad bij het woord. Dichter bij de mensen komen te staan • Naar hen toekomen. Zelf nadenken en niet altijd de ideeën van de partij volgen. • Sta meer open voor elkaar. Probeer de rest niet omlaag te halen, maar ga uit van je eigen kracht. Meer in gesprek gaan met vertegenwoordigers van bijvoorbeeld jongeren of mensen uit de zorg. • Luisteren naar waar de problemen liggen in de samenleving. Langs scholen, langs buurthuizen. • Om de burger serieus te nemen. Door te laten zien dat ze luisteren. • Luisteren naar wat er leeft onder de bevolking. Uit hun ivoren toren komen en letterlijk de straat op gaan. • Durf nou een keer voor Nederland op te komen. Even géén Europa en de regels! Volg de politieke opinie op blogs/socials en acteer daarop.	<i>t/m mbo opgeleiden Amsterdam</i> • Onderdompelen in het gewone leven, niet zo bezig zijn met hun eigen ego! Erken je fouten. • De gezondheidszorg op de schop. Stop asielstroom. Criminaliteit harder aanpakken. • Doen wat ze beloofd hebben. Informeren over de voortgang • Daad bij het woord • Oude kabinet niet zo lang laten zitten. Toestroom van vluchtelingen beperken. Geld in de zorg en onderwijs pompen • Beloftes nakomen. Nederlanders op nr. 1 zetten. • Zorgen dat ons land weer voor ons Nederlanders is en niet immigranten voorrang geven op woningen, zorg etc. • Gooi de grens weer op slot, controles zoals vroeger en immigratiestop. Misdaad/ vandalisme etc. hard aanpakken met uitzetting en/of hoge straffen. Verplichte dienstplicht voor alle Nederlanders tot 50 jaar (wapentraining). Los eerst huidige probleem helemaal op en vorm nieuw beleid voor daarna.
<i>t/m mbo opgeleiden Arnhem</i> • Iedereen in onze multiculturele samenleving gelijke kansen geven. Onderzoek naar de mening van mensen. • Kijk naar wat belangrijk is in ons eigen land. Iedereen uit laten praten en openstaan voor andere meningen • Communiceren met het volk en werk samen. Naar de deskundigen luisteren, niet naar de schreeuwers. Zorg voor gematigde welvaart. • Luisteren naar de meerderheid met je gezonde verstand! • Referenda invoeren. Voor- en tegenstanders beluisteren, niet alleen vanuit 1 narratief denken. Representatieve panels maken. • Ga het land vaker in, niet alleen tijdens de verkiezingscampagne • Door te beginnen om te luisteren naar de meerderheid van de stemmen • Ga voor het goede. Meer ervaringsdeskundigen, meer enquêtes onder kiezers, referendum terug.	<i>t/m mbo opgeleiden Arnhem</i> • Gelukszoekers onderscheiden van echt noodvluchtelingen. Zorgen dat iedereen tevreden is. Beter met de EU werken • Armoede aanpakken. Asielproblematiek oplossen • Zorgen voor veiligheid en saamhorigheid • Openheid geven van zaken. Respectvol naar elkaar zijn. Meer (zelf) reflectie • Meer vanuit het belang van de burger denken en minder vanuit EU, WHO of lobby. Immigratie en woningbouw vlot trekken. Werk samen van links tot rechts. • Werk samen met elkaar met elkaar en niet tegen elkaar. We zitten allemaal op hetzelfde schip. • Zorgen voor een eerlijk en sociaal kabinet • Snel formeren met die hap!

<i>hbo+ opgeleiden Amsterdam</i> • Weet waarom je hier bent: zet in op een duurzame menswaardige kenniseconomie. Stop met ruziemaken en polariseren, verzamel signalen uit alle gemeentes en analyseer daar de prioriteiten uit. • Aandacht voor de woningproblematiek. Ga echt in gesprek met de bevolking. • Handel vanuit belangrijke waarden om daarmee stikstof en klimaat aan te pakken. Luister door niet te praten, niet bang te zijn voor imago schade. Luisteren kan nooit kwaad. • De klimaatverandering houdt echt niet op voor de grens van Nederland. Zorg ervoor dat daar beleid op wordt gevoerd. De lagere overheden meer betrekken bij het vormen van landelijk beleid. • Alleen ga je sneller, samen kom je verder. Tussentijds het 'net' ophalen in de samenleving. Echt luisteren en terugkoppelen. • Doe je best, jullie kunnen het. Luisteren: neem meer informatie van de gemeente over problemen/ zorgen die er spelen. • - • Actie met meer oog voor de langere termijn. Minder energie naar spelletjes spelen en scoren in de media. Meer aandacht voor de samenleving vanuit de vrijgespeelde tijd. En werk samen!	<i>hbo+ opgeleiden Arnhem</i> • Zie hiervoor ☺. Daadkracht en langetermijnvisie • Betere communicatie -> niet alleen zenden, maar ook ontvangen. Verplaatsen in de bevolking • Zet de juiste mensen op de juiste portfolio's. Zorg dat het past en leidt tot daadkrachtige besluiten. • Maatregelen die de verandering van het klimaat tegengaan. De marktwerking minder dominant maken waar het belangrijke sociale problemen betreft. • Fatsoenlijk met elkaar omgaan. Eerlijk zijn over haalbaarheid • - • Via sociale media, Facebook, Instagram, interview met mensen in het openbaar. Voorlichting organiseren in wijken, bijv. het buurthuis of de OBA (bibliotheek) • Stoppen met scoren! Visie voor de langere termijn ontwikkelen vanuit gedegen analyse en wetenschap. En ben eerlijk en transparant!
<i>hbo+ opgeleiden Arnhem</i> • Weet waarom je hier bent en wees daadkrachtig. Ga in gesprek met de burgers, oordeel niet, verzamel informatie en koppel helder en duidelijk terug waarom iets wel of niet gebeurt, met goede argumenten en onderbouwing. • Jullie zijn er voor de samenleving, niet jullie achterban. Ik denk dat men wel luistert, maar laat dat niet weten. • Het kabinet dient de belangen van ALLE Nederlanders, ongeacht politieke voorkeur. Structuren organiseren om burgers 'inspraak' te geven. Feedback geven op wat daarmee wel/ niet wordt gedaan. • Blijf in contact met de bevolking, kijk naar algemene belang, niet naar eigen ego. Gerichte vragen stellen aan mensen in het veld zelf. • Het land ingaan en horen van diverse groepen, sectoren wat er echt speelt. Problemen die er zijn serieus nemen en mensen die er direct mee te maken hebben raadplegen. • Luister ook naar de meningen en argumenten van een ander. Ga in gesprek met iemand die het niet met ze eens is. Je dient immers ook het algemeen belang. • Stikstof, natuur en milieu, zorg in de volle breedte, onderwijs. De belangen van de burgers serieus nemen en niet het partijbelang vooropstellen • Communiceer wat besluiten zijn en waarom. Dan weet men wat er gedaan is.	<i>hbo+ opgeleiden Arnhem</i> • • Veestapel halveren, huizen bouwen, onderwijs is de basis van onze welvaart, dit vergt veel verbetering. • Hoofdpijndossiers (zoals kinderopvangschandaal) adequaat oplossen en afsluiten. Vooruitzien naar te verwachten problematiek, om te vermijden dat die ook weer uit de hand lopen (zoals nu o.a. woningnood, vluchtelingen, defensie). • Ga op bezoek en in gesprek met de zorg, onderwijs, woningzoekenden. Zo kan je weer ruimte krijgen en uit eindeloze overleg modus komen. Opnieuw geïnspireerd worden • Daadkrachtiger zijn. Niet iedereen kan tegemoetgekomen worden en zal zich vinden in de uitkomst, maar doe iets en niet besluiteloos zijn. Laat mensen weten dat ze gehoord zijn, maar dat de uitkomst anders is omdat.... • Concreet, zorg voor meer woningen en rond lopende dossiers af zoals de toeslagenaffaire zodat er weer een beetje vertrouwen komt • Meer doen, minder vergaderen.

3.6 Wensen ten aanzien van volgend onderzoek

Tot slot is deelnemers uitgelegd dat het SCP vaak onderzoek doet naar wat Nederlanders vinden van allerlei politieke en maatschappelijke ontwikkelingen en dat het SCP geïnteresseerd is om te weten wat zij graag

onderzocht zouden willen hebben; welke thema's moet het SCP volgens de deelnemers in volgend onderzoek aansnijden?

Deelnemers hebben dat voor zichzelf genoteerd (en dit is verder niet plenair besproken). In onderstaand schema zijn hun antwoorden terug te zien.

<i>t/m mbo opgeleiden Amsterdam</i> • Verplichte korte dienstplicht/ militaire training, iets kunnen doen voor Nederland maar ook voorbereid zijn voor bijvoorbeeld een oorlog, kleinere woningen en hogere torens gaan bouwen om woningnood te tackelen? Denk aan Hongkong en Singapore waar dit gebruikelijk is. • Seksuele voorlichting voor kinderen, zorg, criminaliteit. • Mentale gezondheid bij jongeren. • Immigratie. • Europa, verzorging in Nederland, wonen, cultuur in de toekomst. • Polarisatie in de samenleving, social media en de jeugd/ kinderen (mobiele telefoons): hoe schadelijk is dat eigenlijk? Hoe kan dat anders? • Echte problemen die spelen in de maatschappij.	<i>hbo-plus opgeleiden Amsterdam</i> • Uit onderzoek blijkt dat de landen waar de bevolking zich het meest gelukkig voelt de verdeling van welvaart het meest gelijkmatig is: hoe kunnen we dat hier bevorderen? • Gender(on)gelijkheid, consumentisme/ kapitalisme, de online samenleving. • Woningnood, ouderenzorg, klimaatverandering. • De impact van big tech op onze samenleving, discriminatie/ loonkloofproblematiek, armoede. • Discriminatie, verdeeldheid, armoede. • Onderwijs. • Bouwen, klimaat, onderwijs, veiligheid. • Vergrijzing.
<i>t/m mbo opgeleiden Arnhem</i> • Een onderzoek over discriminatie tussen verschillende culturen onderling. Bestaat ook tussen Turken, Marokkanen, Surinamers, Chinezen en Joden. Ook dit moet aangepakt worden. • Onvrede in de samenleving, criminaliteit onder de jeugd, gezondheidszorg. • Waarden en normen, introspectie van ondervragers, verenigen: hoe wie wat wanneer? • In hoeverre zijn rijke mensen bereid om geld in te leveren? • Immigratie, klimaat, wokisme, toeslagenaffaire, bestaanszekerheid, visie op demografie, woningnood. Effecten van bovengenoemde op elkaar. • Wonen, leven, inkomen, verdraagzaamheid/ verharding van de samenleving. • Psychische hulp, armoede. • Hoe Nederlanders denken over de zorg van nu: is het nog betaalbaar. Hoeveel mensen mijden de zorg?	<i>hbo-plus opgeleiden Arnhem</i> • Er is een negatieve tendens waarneembaar van steeds grotere misschien zelfs onoplosbare problematiek, bv klimaatcrisis. Wat is de weerslag daarvan op de samenleving? • Polarisatie, wat kunnen we hiertegen doen? • Verdraagzaamheid, normen en waarden, toekomstvisie van Nederland. • Verdeling van welvaart: hoe/of moeten we welvaart anders verdelen zodat iedereen een woning heeft, zorg kan krijgen etc. Hoe verdelen we onze arbeid: wat voor beroepen/ vakgebieden vinden we belangrijk voor onze maatschappij. • Ik vind het belangrijk dat mensen zichzelf kunnen redden in de bureaucratie of dat problemen geeft, welke? Ik weet het niet, maar het lijkt me wel erg belangrijk. • (in)tolerantie, zorg, ouderenzorg, betaalbaarheid van zorg, onderwijs: leren onze kinderen wat ze moeten leren? • Kwaliteit onderwijs, meer veganistisch eten. • Samenwerking onder bevolking, tolerantie naar elkaar, kwaliteit van scholing.

4. Slotbeschouwing

Eind april 2024 heeft Verian, in samenwerking met onderzoeksbureau MARE, vier focusgroepen uitgevoerd met burgers in de regio's Amsterdam en Arnhem in het kader van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB).

In het voorafgaande hebben we de resultaten uitgebreid beschreven. In dit hoofdstuk maken we de balans op en besteden we aandacht aan de meest opvallende bevindingen.

Deelnemers zijn bezorgd over woningnood, immigratie en toenemende intolerantie/ polarisatie

De onderwerpen die deelnemers momenteel bezighouden voor Nederland nu en in de toekomst zijn onderwerpen waar men zich zorgen over maakt of ontevreden over is. En de woningnood in Nederland is voor eenieder een grote zorg, direct voelbaar in het eigen leven. De t/m mbo opgeleiden leggen dan direct een relatie met de immigratie als een van de belangrijke veroorzakers van dit probleem. In hun ogen leidt dit onder andere tot een onrechtvaardige behandeling op van Nederlanders op de woningmarkt. De hbo+ opgeleiden zijn vooral bezorgd over de toenemende intolerantie/ polarisatie en klimaat.

Niet gehoord voelen leeft, maar wel op verschillende manieren

- Er is een duidelijk verschil tussen t/m mbo opgeleide deelnemers en hbo-plus opgeleide deelnemers in dit onderzoek. Eerstgenoemden zijn vaker van mening dat ze onvoldoende gerepresenteerd worden. De t/m mbo opgeleide deelnemers zijn vrij stellig van mening dat de overheid niet weet wat er leeft onder de bevolking, in Amsterdam het meest nadrukkelijk. De hbo-plus opgeleide deelnemers zijn wat meer verdeeld en nemen vaker een neutrale positie in. In lijn hiermee vinden de t/m mbo opgeleiden overwegend dat de politiek te weinig voor hun belangen opkomt, de hbo-plus opgeleiden neigen eerder naar precies genoeg of te weinig.
- Overigens: de termen overheid en politiek worden door elkaar gebruikt. Er wordt wel onderscheid gemaakt tussen lokale overheid/ politiek en landelijke overheid/ politiek.
- Het te weinig oog hebben voor de bevolking wordt gekoppeld aan een te weinig daadkrachtige opstelling van de overheid/ politiek in het oplossen van grote maatschappelijke problemen en ook dat er niet altijd de wil is om te luisteren. Iets waarvan hbo-plus opgeleiden over van mening zijn dat kennis over wat er leeft niet onmiddellijk hoeft te leiden tot actie, omdat dat niet altijd mogelijk is.
- Opvallend is dat de t/m mbo opgeleide deelnemers meer uit eigen ervaring en frustratie spreken; het lijkt hen meer persoonlijk en in het dagelijks leven te raken. Hbo-plus opgeleiden verkeren naar eigen zeggen in vrij goede omstandigheden en stellen dat het vooral belangrijk is dat de politiek de belangen van iedereen behartigt en bespreken daarmee het thema met meer afstand.
- Deelnemers denken dat in het algemeen (te) weinig rekening wordt gehouden met de belangen van ouderen, woningzoekenden, mensen in armoede, mensen met een uitkering. Daar tegenover staan 'de rijken' waarmee (te) veel rekening wordt gehouden. T/m mbo opgeleiden benoemen in dit verband immigranten en hbo-plus opgeleiden grote bedrijven. De verkiezingsuitslag wordt als bewijs gebruikt dat veel mensen het gevoel hebben dat er te weinig naar hen wordt geluisterd en dat ze zich onvoldoende gerepresenteerd voelen. Hierbij komt ook naar voren dat door de overheid/ politiek soms te veel wordt geluisterd naar een minderheid die de aandacht opeist, terwijl de grote meerderheid deze aandacht veel minder vraagt en daarmee krijgt in de ogen van sommigen.
- Het wordt van belang geacht dat de overheid/ politiek naar de bevolking luistert, omdat dit volgens de deelnemers hun taak is. Volksvertegenwoordiging is volgens hen aangesteld/ gekozen om de belangen van het volk c.q. de samenleving te dienen. Om deze taak naar behoren uit te voeren moet er voeling worden gehouden met de bevolking en geluisterd naar wat er leeft.

Politici hebben goede intenties, maar moeten meer 'echt' in gesprek gaan met burgers en het algemene belang dienen

- De stemming over politici is vrij negatief. Over het algemeen is het idee dat politici goede intenties zullen hebben en een positieve bijdrage willen leveren aan het land, de samenleving. Maar ze laten zich te veel leiden door de waan van de dag, zijn te veel uit op eigen (of: partij) gewin en scoren voor de bühne wat ten koste gaat van aandacht voor het landsbelang. Ook is men unaniem van mening dat politici te weinig een wil tot samenwerken laten zien en een manier van omgaan hebben met elkaar die niet getuigt van het vervullen van een voorbeeldrol.
- De wensen ten aanzien van goed functionerende politici spelen in op het voorgaande. Want dan gaan ze het land in om te horen hoe de bevolking denkt en welke problemen deze ervaart, blijven ze niet steken in beloftes maar lossen ze de grote problemen daadwerkelijk op, werken ze samen en zetten ze het landsbelang voorop en gedragen ze zich zoals het fatsoenlijke burgers betaamt. Ook zou er oor zijn voor (ervarings)deskundigen en zouden burgers via onderzoeken worden gevraagd naar hun mening.
- In het verlengde hiervan wordt duidelijk dat Tweede Kamerleden zich regelmatig op de hoogte moeten houden van kiezersvoorkeuren. Een aantal deelnemers vindt dat Tweede Kamerleden vervolgens in lijn moeten stemmen met de voorkeuren van hun kiezers. Maar er zijn er ook die vinden dat ze contact moeten houden met de kiezers, maar zich zeker ook moeten laten leiden door hun gezonde verstand en opkomen voor het algemene belang. De partijdiscipline bij stemmingen in de Tweede kamer blijkt voor velen een doorn in het oog.
- Deelnemers beamen dat ze zelf als burger een rol hebben hierin, want als zij niet kenbaar maken aan politici waar ze tegen aan lopen of wat ze vinden, wordt het voor politici onmogelijk om het luisteren naar de bevolking gestalte te geven. Men doet hier allerlei suggesties voor, te beginnen met het gebruik maken van het stemrecht tot demonstreren of meer actief worden in de wijk, lid worden van een politieke partij. Het blijkt echter dat degenen die dit doen veelal de indruk hebben dat hun betrokkenheid nergens toe leidt. En dat leidt tot teleurstelling en zich afwenden. In die zin is er veel begrip voor mensen die zich niet actief opstellen: zij zullen het gevoel hebben dat ze geen invloed hebben. Maar ook speelt mee dat mensen zich misschien niet capabel genoeg voelen om hun mening te geven, een brief te schrijven of iets dergelijks. Dit veronderstelt namelijk taalvaardigheid en zelfvertrouwen. Er wordt aangeraden dat de overheid actief communiceert over de opgedane kennis van het luisteren en uitleg geeft waarom er wel of niet iets mee wordt gedaan, zodat burgers, meer dan nu, het gevoel krijgen dat er iets gebeurt met hun actieve bijdrage.

Een nieuw kabinet krijgt duidelijke taakstelling mee, zonder al te veel vertrouwen in de realisatie ervan

- Een nieuw kabinet zal zich volgens de deelnemers als eerste moeten bezighouden met de grote maatschappelijke problemen zoals de woningnood en de zorg. T/m mbo opgeleiden vinden dat er paal en perk moet worden gesteld aan de immigratie, hbo-plus opgeleide groepen stellen dat de aandacht moet uitgaan naar het klimaat en stikstofproblematiek. Tegelijkertijd blijkt dat men niet veel vertrouwen heeft in het oplossend vermogen van een nieuw kabinet.
- Gesteld voor de mogelijkheid aan te geven hoe een nieuw kabinet beter kan luisteren en wat het kabinet dan moet doen geeft een herhaling van zetten te zien uit het voorafgaande, namelijk dat de overheid/ politiek meer het land moet ingaan om in gesprek te gaan met burgers en lokale overheden/ politici en daarbij het algemene belang voor ogen moeten houden. En er wordt een oproep gedaan om meer samen te werken en daadkrachtig op te treden.

Bijlage 1 – Gespreksleidraad

CHECKLIST BURGERPERSPECTIEVEN APRIL 2024

A. Introductie en kennismaking (15 minuten)

- Welkom heten bij MARE mede namens Verian (voorheen Kantar Public)
- Opdrachtgever: het Sociaal en Cultureel Planbureau
 - Thema: De stand van zaken in Nederland.
- Spelregels:
 - Het gaat om meningen, dat betekent dat er geen goede of foute antwoorden zijn. Verzoek om vrijuit te spreken. Het is een groepsgesprek, dus reageer op elkaar, laat elkaar uitspreken, wees respectvol ten opzichte van elkaar; verschillende meningen hebben mag.
 - Verzoek om mobiele telefoons uit te zetten.
 - Opname, meekijken en anonimiteitwaarborg.
- We beginnen met kennismakingsronde: naam, leeftijd, bezigheden, gezinssituatie, woonplaats.
 - Wat doe je graag naast je dagelijkse bezigheden?

B. Context (10 minuten)

INT.: Doel context schetsen krijgen van deelnemers: hoe kijken ze naar Nederland nu en in de toekomst.

Int. legt uit het eerst kort te willen hebben over Nederland.

- Als je denkt aan Nederland nu en in de toekomst, wat zijn dan onderwerpen die jou bezighouden
 - Wat gaat er goed, wat gaat er niet goed
 - In hoeverre maak je je daar zorgen over
 - *Int.: let hierbij op de mate waarin overheid/politiek gerelateerde onderwerpen naar voren worden gebracht*
 - *Int. vraagt of er nog andere onderwerpen zijn die hen momenteel bezighouden*

C. Huidige situatie responsiviteit overheid/ politiek (45 min.)

INT.: doel: zicht krijgen op de mate waarin deelnemers vinden dat er naar hen wordt geluisterd door de politiek, op wat dat betrekking heeft en naar wie meer/minder wordt geluisterd.

Individuele opdracht (5 min.)

- Ik zou graag om het gesprek te beginnen een indruk willen krijgen hoe jullie kijken naar een aantal zaken en heb hier twee vragen over. De antwoorden kun je invullen aan de hand van Pinpoint [*INT.: aan de hand van een online tool (Pinpoint) kunnen mensen het antwoord op de vragen noteren. Vervolgens krijgen ze scores te zien van alle gezamenlijke reacties. Daar praten we over door.*]

PinPoint vragen (eerst individueel beantwoorden, dan plenair bespreken)

1. De overheid weet wat er leeft onder de bevolking

1. helemaal mee eens
2. mee eens
3. niet mee eens, niet mee oneens
4. mee oneens
5. helemaal mee oneens

2. Vind je dat de politiek genoeg opkomt voor de belangen van mensen zoals jij?

1. De politiek komt veel te weinig op voor de belangen van mensen zoals ik
2. De politiek komt te weinig op voor de belangen van mensen zoals ik
3. De politiek komt precies genoeg op voor de belangen van mensen zoals ik
4. De politiek komt te veel op voor de belangen van mensen zoals ik
5. De politiek komt veel te veel op voor de belangen van mensen zoals ik

Plenaire bespreking (40 min.)

Int. bespreekt de antwoorden plenair.

- Waarom weet de overheid *wel* wat er leeft onder de bevolking? Waar blijkt dat uit, waar zit het 'm in?
 - Waarom weet de overheid *niet* wat er leeft onder de bevolking? Waar blijkt dat uit?
 - Kun je voorbeelden geven?
- Waar baseer je je oordeel op? Wat speelt hier in allemaal mee?
 - Ervaringen in je eigen leven
 - Wat je om je heen ziet bij je familie/ vrienden/ kennissen
 - Wat je op (sociale) media ziet
- Waarom vind je dat de politiek voldoende opkomt voor de belangen van mensen zoals jij? Om wie gaat het dan (bij mensen zoals u): wie zijn dat?
- Waarom vind je dat de politiek *niet* genoeg opkomt voor de belangen van mensen zoals jij? Om wie gaat het dan (bij mensen zoals jij): wie zijn dat?
 - Naar wie wordt er wel geluisterd, met wie wordt voldoende rekening gehouden? Waar blijkt dat uit?
 - Naar wie wordt te weinig geluisterd/ met wie wordt onvoldoende rekening gehouden? Waar blijkt dat uit?
- Wat doet het met je?
 - In hoeverre door geraakt in het dagelijks leven (gevoel van urgentie)
- In hoeverre denk je dat andere Nederlanders ook het gevoel hebben dat er niet naar hen wordt geluisterd? Of ben je anders? Op wat voor manier dan?
 - Zijn er ook groepen naar wie te veel wordt geluisterd door de overheid? Om wie gaat het dan?
- *INT. check op verschil tussen politiek en overheid indien het ter sprake komt tijdens gesprek*
- De ervaringen die we net hebben besproken met betrekking tot de overheid: aan wat of wie denk je dan van de overheid (bepaalde instanties/beleid/contact met instanties)?
 - Heb je bij al deze hetzelfde gevoel of maakt dat nog uit? Indien ja: Hoe dan?
- Waarom is het eigenlijk belangrijk dat de overheid/ politiek naar je/ de bevolking luistert?

D. Verwachtingen volksvertegenwoordiging (30 min.)

Doel: hoe kan de overheid/ politiek beter luisteren, welke rol voor volksvertegenwoordigers, welke voor burgers

- Ik wil het ook hebben over hoe je meer het gevoel kunt krijgen dat de overheid en/ of politiek voldoende naar je luistert. Wat is daarvoor nodig, wat moet er dan gebeuren?
- Graag wil ik nog een paar vragen voorleggen via PinPoint

PinPoint vragen (eerst individueel beantwoorden, dan plenair bespreken)

1 We willen graag weten hoe tevreden je bent over politici in Nederland. Wil je dat aangeven met behulp van een rapportcijfer tussen de 1 en 10? Een 1 betekent dat je heel erg ontevreden bent over hen en een 10 betekent dat je heel erg tevreden bent over hen.

1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10

- Waarom geven jullie deze cijfers?
 - Doorvragen: > 1: je geeft geen 1, dus er gaat wel iets goed: wat is dat, wat doen ze wel goed? Heb je voorbeelden/ bepaalde politici in gedachten?
 - En wat gaat er niet goed, wat doen politici niet goed? Voorbeelden?
 - Wanneer krijgen politici een 10? Wat doen ze dan?
- Niemand geeft een 10: wat zouden politici moeten veranderen/ doen om wel een 10 te krijgen? Welke stapjes zouden ze moeten zetten?
- Wat doet een politicus die wel luistert/weet wat er leeft onder de bevolking?
 - En hoe kunnen politici te weten komen wat er aan meningen leeft onder de bevolking?
 - Met andere woorden: hoe kunnen ze beter luisteren? Wat moeten ze dan doen?
 - Als politici de afgelopen paar jaar beter hadden geluisterd: had Nederland er dan anders uitgezien? Hoe dan? Op welk gebied?
- Hoe stelt de ideale politicus zich op? Dus degene die echt handelt als vertegenwoordiger van z'n kiezers?
- Ik leg je de volgende stelling voor: wil je aangeven met welk standpunt je het meeste eens bent? Noteer het cijfer even.

Bij het stemmen over een wetsvoorstel in de Tweede Kamer moeten Tweede Kamerleden:

 4. Zelfstandig hun eigen standpunten volgen, los van de groep die ze vertegenwoordigen
 5. Zich laten leiden door hun gezonde verstand en opkomen voor het algemene belang
 6. Zich regelmatig op de hoogte houden van de voorkeuren van hun kiezers en in lijn met die voorkeuren stemmen.
- Welk standpunt komt het meest overeen met je mening? Waardoor komt dat?
 - *INT. eventueel als mensen er niet uitkomen vragen naar:* wat verwacht je van de persoon op wie je hebt gestemd tijdens de Tweede Kamerverkiezingen: Hoe zou die jou moeten vertegenwoordigen: op manier 1, 2 of 3? Waarom?
- In hoeverre kunnen burgers zelf iets doen om invloed uit te oefenen/ gehoord te worden door de overheid/ politici?
 - Wat kunnen burgers dan doen?
 - *INT. eventueel voorbeelden inbrengen*

Wat denk je van contact opnemen met iemand vd gemeente over een probleem of meedoen in een politieke partij of vakbond

of naar een inspraakavond gaan georganiseerd door de gemeente/overheid
- Sommige mensen zeggen: ik vind het belangrijk dat de stem van burgers wordt gehoord, maar ik wil liever niet zelf meedoen (bijvoorbeeld door naar een inspraakavond te gaan, of mee te doen aan een burgerberaad). Is er hier iemand die dat ook weleens denkt? Waarom?
 - Zo niet: Waarom zouden sommigen dit zo vinden?
 - *Indien van toepassing.:* Er wordt dus gevraagd dat er beter wordt geluisterd naar de bevolking en dat politici op de hoogte blijven, maar mensen willen daar niet iets voor doen door hun stem te laten horen. Hoe zou dat dan wel moeten?

- Wat zijn manieren waarop de politiek beter naar mensen kan luisteren, zonder dat mensen veel tijd kwijt zijn aan actief zijn in de politiek?

Indien nog niet voldoende naar voren gekomen:

- In hoeverre houdt het thema van vandaag jou persoonlijk bezig
 - Hoe uit zich dat, welke zorgen zijn er
 - Voor welke onderwerpen geldt vooral dat er door de politiek beter naar mensen moet worden geluisterd?
 - Terug naar de vraag van het hoe: wat is er nodig om de meningen te horen van mensen die geen tijd/belangstelling hebben om zich actief op te stellen. Hoe kan de politiek/politici dat doen?
- Hoe belangrijk is het onderwerp van deze middag/avond in vergelijking met andere zaken (zoals de onderwerpen die we in het begin hebben besproken)

E. Verwachtingen t.a.v. nieuw kabinet (15 min.)

INT. doel: de stemming peilen over de politiek, verwachtingen nieuw kabinet

- Wat moet het nieuwe kabinet vooral gaan doen, als eerste aanpakken?
- In hoeverre denken je dat de politiek de belangrijkste maatschappelijke problemen kan oplossen? Wat zijn je verwachtingen? Waar hoop je op?
- In hoeverre denk je dat er meer geluisterd gaat worden naar de Nederlandse burger door een nieuw kabinet?
- In hoeverre verwacht je dat een nieuw kabinet kan zorgen voor een positiever oordeel van jou over de overheid/ politiek? Waarom? Waar komt dat door?
- Wat zou je een nieuw kabinet willen meegeven: hoe kunnen ze beter luisteren en wat moeten ze doen? Dit kun je opschrijven op deze ansichtkaart, gericht aan het nieuwe kabinet.

F. Afronding (5 min.)

- Het SCP doet vaak onderzoek naar wat Nederlanders vinden van allerlei maatschappelijke en politieke ontwikkelingen. Dat doen ze met online vragenlijsten en ook met dit soort groepsgesprekken. Als je het voor het zeggen zou hebben: welk onderwerp of welke kwestie zouden ze dan eens moeten voorleggen aan Nederlanders in hun onderzoek? Wil je dat op dit formulier noteren? Dat mag in steekwoorden.
- En waaraan zouden ze daarbij dan echt moeten denken/niet vergeten?
- Zijn er nog dingen niet aan de orde geweest, maar die je wel belangrijk vindt om te noemen?
- Vragen uit de meekijkruimte?
- *Dank voor de medewerking.*

Bijlage 2 – Respondentoverzicht

Groep 1 – regio Amsterdam | t/m mbo opgeleiden

<i>Respondent nummer</i>	<i>Leeftijd</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Opleiding</i>	<i>Beroep/functie</i>
1	43	M	Mbo 2,3,4	Regisseur Verkeersleiding
2	44	V	Mbo 2,3,4	Arbeidsongeschikt; voorheen Kraamverzorgende
3	51	V	Mavo / 1 ^e 3 jaar Havo/ vwo	Hostess
4	55	M	Mavo / 1 ^e 3 jaar Havo/ vwo	Kapper
5	69	M	Mbo 2,3,4	Gepensioneerd; voorheen sommelier
6	26	M	Mbo 2,3,4	Niet werkzaam
7	32	V	Mbo 2,3,4	Visagiste
8	54	V	Mbo 2,3,4	Office manager

Groep 2 – regio Amsterdam | hbo opgeleiden

<i>Respondent nummer</i>	<i>Leeftijd</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Opleiding</i>	<i>Beroep</i>
1	29	V	Hbo/ wo master	Product manager
2	31	M	Hbo/ wo master	Manager
3	34	V	Hbo/ wo master	Merchandise manager
4	41	V	Hbo/ wo master	Advocaat
5	48	M	Hbo/ wo bachelor	Werkzoekend; voorheen financieel administratief medewerker
6	53	V	Hbo/ wo bachelor	HR assistente
7	63	M	Havo/ vwo bovenbouw	Chemicus
8	68	M	Hbo/ wo master	Gepensioneerd; voorheen beheerder theatertechniek

Groep 1 – regio Arnhem | t/m mbo opgeleiden

<i>Respondent nummer</i>	<i>Leeftijd</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Opleiding</i>	<i>Beroep</i>
1	36	M	Mbo 2,3,4	Nationaal accountmanager
2	47	M	Mbo 2,3,4	Functioneel beheerder
3	53	V	Mbo 2,3,4	Arbeidsongeschikt; voorheen management assistent
4	61	M	Lbo/ vbo/ vmbo of mbo 1	Gastdocent basisscholen
5	68	V	Eerste 3 jaar havo/ vwo	Gepensioneerd; voorheen secetaresse
6	36	V	Lbo/ vbo/ vmbo of mbo 1	Retentie
7	49	V	Mbo 2,3,4	Klantenservice medewerker
8	37	M	Mbo 2,3,4	Bankmedewerker

Groep 2 – regio Arnhem | hbo opgeleiden

<i>Respondent nummer</i>	<i>Leeftijd</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Opleiding</i>	<i>Beroep</i>
1	27	V	Hbo/ wo master	Psycholoog
2	33	M	Hbo/ wo master	Asset manager
3	37	V	Hbo/ wo master	Functioneel beheerder
4	42	V	Hbo/ wo bachelor	Coördinator vrijwilligers/ ruilwinkel
5	54	V	Hbo/ wo master	Fysiotherapeut
6	62	M	Hbo/ wo bachelor	Docent elektrotechniek
7	71	M	Hbo/ wo bachelor	Gepensioneerd; procesoperator
8	57	M	Hbo/ wo master	Juridische dienstverlening B2B